CONCEPTUL DE „BUNĂCUVIINȚĂ" ȘI FORMULELE CARE ÎL EXPRIMĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

TATIANA SLAMA-CAZACU

0. Încă de mulți ani m-a interesat studierea formulelor de politețe în limba română. Remarcasem, într-adevăr, nu numai că în română există un foarte mare număr de asemenea formule, avînd particularități interesante și fiind încă utilizate, în situații variate, dar și că aceste formule nu au reținut aproape deloc atenția lingviștilor. În schimb, tema a fost abordată, în ultimii ani, în special în cadrul sociolingvisticii, analizîndu-se aproape exclusiv fapte din limba engleză-americană, unde formulele sînt acum în număr redus, destul de „palide" și realizate prin multiple variante opționale (deci pierzînd din caracterul de obligativitate formală) ; sporadic se menționează și cîteva formule din alte limbi, iar un studiu (din Statele Unite) al unor formule din greacă și turcă (Tannen și Öztek, 1981) nu se bazează pe o metodă de culegere a faptelor destul de riguroasă.

1. Cu ajutorul unor observații în diverse medii, începînd încă din 1957, folosind apoi și repertoriul meu personal (destul de bogat), iar ulterior convorbiri și mai ales un chestionar, am alcătuit un inventar de peste 130 de formule de bază (la care se adaugă diversele variante). Marea majoritate a formulelor de bază se utilizează încă, în mediul rural dar și urban ; diverse variante circulă fie în mediul rural sau în unele regiuni, fie, mai rar, numai în mediul urban. Un sondaj comparativ — pentru diverse alte limbi — mi-a dat posibilitatea atît de a stabili unele particularități specifice limbii române, determinate în mare măsură de contextul nostru istoric și social, cît și de a propune unele ipoteze relative la fundamente conceptuale și formale *universale* ale acestor formule. O amplă investigație este în curs, sub conducerea mea, relativ la formulele de politețe din limba italiană (cu cinci echipe, curpinzînd cinci regiuni din sudul, centrul și nordul Italiei).

Primul studiu pe care l-am publicat (în „Studii și cercetări lingvistice", 1983, nr. 3 și nr. 4) cuprinde inventarul preliminar al formulelor, definirea conceptului de politețe, analiza structurii lingvistice și a funcțiilor formulelor din limba română ca și prime considerații comparative. Rămîne însă, încă, un cîmp larg de studiu pentru dialectologia românească.

Studiul formulelor de politețe pare o temă „minoră" sau „de detaliu" față de multiplele aspecte ale limbii. În realitate, însă, ne aflăm în fața unei probleme cu vaste implicații nu numai lingvistice, ci și istorice, sociologice,

BDD-A24125 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:03 UTC)

de psihologie socială și de psiholingvistică, precum și — nu în ultimul rînd — de conținut și metodică a predării limbii române. Asupra acestui din urmă aspect am intenționat să atrag atenția aici. În acest scop, voi schița mai întîi, rezumativ, diversele fațete ale studiului pe care l-am efectuat (propunînd celor interesați lectura articolului publicat), pentru ca, în concluzie, să semnalez importantele aplicări practice și mai ales de natură educațională nu numai în predarea limbii române, ci în învățămînt în general.

2. O primă problemă care se pune (și pe care majoritatea cercetătorilor străini nu au remarcat-o) este necesitatea *definirii conceptului de „politețe"* al comunității lingvistice respective, deoarece acest concept este variabil, fiind determinat de condițiile istorice, sociale, culturale ale mediului respectiv.

Sociolingvistica, etnografia și sociologia americane pun în legătură asemenea formule cu necesitățile de „interacțiune" socială, trăsătură esențială și universală, desigur. Dar această interacțiune, realizată prin comportamente ghidate de „norme", este interpretată prin modelul lui Goffman (1971 : 1955), rezumat în obligația partenerilor de a susține o impresie pozitivă pe care vrea să o facă fiecare („salvarea obrazului" — „to save one's face" — Goffman, 1971 : 1955, p. 319, 321). Această definire a politeții a fost criticată chiar de specialiștii americani și s-a arătat că, în general, este limitată la cultura americană și chiar la „americanul din clasa de mijloc". Desigur, nu putem admite că „politețea" înseamnă numai o punere în valoare a propriei persoane, ci trebuie să se aibă în vedere și „binele" celorlalți. Dar rămîne să se definească specificul conceptului de politețe pentru fiecare comunitate (în ambianța italiană, de pildă, există diverse accepții, cu adînci rădăcini istorico-sociale în viața „de curte" — vezi „Il Cortegiano", „Cortesia" —sau în imitarea servilă a stăpînului feudal ; în Franța trebuie rezolvată problema imitării sau nu a „politeții" de la curtea regală ori a „saloanelor" etc.).

Este interesant de constatat că în comunitatea românească rădăcinile conceptului de politețe se află, în mare măsură, în tradiția rurală, populară și o putem identifica prin cîțiva termeni sau expresii tipic românești (uneori greu de tradus, de altfel).

Pentru definirea generală a conceptului de politețe aș porni de la anumite trăsături care cred că sînt universale, cum sînt „amînarea reacției primare" — caracteristică umană, arăta Ralea [1946, p. 357] —, sau controlul „emoțiilor" — în sensul de stăpînire sau de canalizare a acestora, pentru echilibrarea interrelațiilor : „buna cuviință — scria M. F. Livescu, în secolul al XIX-lea, *apud* Paschia [1972, p. 61] — constrînge patimile a se potoli". Dar, cum arătam, definirea „politeții" trebuie să se bazeze și pe o referire la un *anumit* context istorico-social, care indică, în cadrul culturii respective, „normele" de „bună conviețuire".

În contextul tradițional românesc, „politețea" (încă insuficient studiată de către specialiști, ca sociologii), poate fi definită cu ajutorul unui cîmp lexical și semantic destul de bogat, specific și elocvent. Ea s-ar defini ca o trăsătură comportamentală care impune cunoașterea regulilor de „bună purtare", în sensul de *„a te purta frumos* cu ceilalți", nu atît pentru „a *face față*" ori *„a-ți salva obrazul"*, cît spre a marca o *solidaritate* cu celălalt (Cipariu, 1855, p. 3, scria : „spre a putea fi civilizați se cade a amá pre ai nostri ai semenea"). În acest mod, partenerul este atras pe o cale amiabilă către interacțiune și totodată este ajutat, arătîndu-i și verbal simpatia : de aici formulele de întîlnire / despăr-

BDD-A24125 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:03 UTC)

țire, salutul în general — *„Bună ziua"* —, mulțumire — *„Mulțumesc"* —, invitare — *„Poftim"* —, scuze — *„Iartă-mă"* (sau, regional de pildă : *„Să nu vă fie cu bănat"*), urări — *„Să-ți trăiască"*, *„La mulți ani"*, și altele. În acest tip de „politețe" se poate include și conceptul de *„omenie"* (și el destul de puțin definit cu claritate, chiar de Mărgineanu, 1969) ; de aceea această politețe se traduce nu numai prin urări, ci și prin invocații sau imprecații rostite *în folosul partenerului* („[Nu te necăji :] Să fie pe capul dușmanului"). În limba română, corespondentele tradiționale, populare, ale neologismului *„politețe"* sînt de fapt *„buna cuviință"* (vezi și Iordache Golescu — *Povățuiri pentru buna cuviință* — ed. 1975 —, Pann : „de să poartă oarecine cum să cuvine" — 1834, p. 8 —, Cipariu, *Portarea de buna cuvenția între oameni* — Blaj, 1855 —, Strajanu, *Manual de bună-cuviință, întocmit pentru tinerimea școlară* — Craiova, 1980) ; de asemenea, *„bunul simț"*, *„a avea obraz"* (= a fi om de omenie) (opus : *„neobrăzat"*) ; în *buna cuviință* se include și apelul la sentimentul de *„rușine"* (opus : *„nerușinat"*).

3. *„Buna cuviință"* se exprimă fie printr-un comportament general (cedarea locului, în tramvai), inclusiv inhibarea unei reacții (nu te repezi la mîncare, dînd pe alții la o parte), fie prin gesturi sau postûri (ridicarea în picioare la intrarea profesorului), fie prin vorbire : stilul general, opțiuni lexicale, eliminarea unor cuvinte triviale, utilizarea pronumelor de politețe etc. — și *formule* propriu-zise.

Definim caracterul de *„formulă"* prin gradul înalt de convenționalitate a expresiilor, care le conferă structuri fixe și o relativă obligativitate în situații precise și la anumite categorii de vorbitori. Ele se caracterizează deci printr-o relativă coercitivitate în comunicare, care impune utilizarea lor (pentru unele, constrîngerea este resimțită ca absolut necesară în special de către anumite generații — cum e : *„Noroc !"*, cînd strănută cineva) ; desigur, unele formule dispar, nu mai sînt resimțite ca necesare — sau nu mai sînt „recomandate" — *„Sărut picioarele Măriei Tale"*, sau *„Să nu-ți fie de deochi"*. Multe formule populare sînt foarte vechi, fie din fondul latin (*„La mulți ani"* sau frumosul *„Aște ziua"* sau *„Aștezău"*, vezi și Ionică, 1975), fie din fondul balcanic (*„Pe capul dușmanului"*) sau general mediteranean (ca *„Ptiu, să nu-ți fie de deochi"*, întîlnit și în sudul Italiei — de ex. : *Ca nun cə fann' o maluocchiə* — Napoli).

Îndeosebi aceste formule vechi reflectă contextul istoric, de vicisitudini, al unei populații care a resimțit necesitatea interacțiunii sociale ca o nevoie de *solidaritate* și totodată de recurgere la unele forme verbale de invocare a forței magice a cuvintelor. Alte formule au fost adoptate recent (*„Bonjour"*, *„Ciao"*, *„Mersi"*), adesea înlocuind nejustificat formulele tradiționale sau în general populare.

4. Formulele au o formă *stereotipă*, respectată de obicei cu strictețe și învățată ca atare (se zice *„La mulți ani"* — foarte rar *„La ani mulți"*) și îndeplinesc funcții precise în reglarea pe cale verbală a relațiilor de interacțiune.

Nu ne putem opri aici asupra analizei (făcute în articolul citat) a *structurii lingvistice* a acestor formule în limba română : în general sînt *scurte* — de aceea, ușor de reținut, adesea eliptice, implică o intonație exclamativă, uneori elemente prosodice (*„Sărut mîna pentru masă, c-a fost bună și gustoasă"*, *„Noapte bună, somn ușor, vise plăcute, puricii să te sărute"*) ; nu rareori cuprind figuri de stil (*„Casă de piatră [să aveți]"*), iar cîmpul lexical și semantic include valori

BDD-A24125 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:03 UTC)

pozitive, benefice *(a se bucura, fericire, plăcere, sănătos)* sau de *captatio benevolentiae (a ierta, a mulțumi, a ruga)*; în română, multe formule sînt construite în secvențe de *dialog*: „— *Rămîneți cu bine.* — *Să ne vedem cu bine*" [sau: *Mergi sănătos*]", „— *Cîți copii ai ?* — *Trei.* — *Să-ți trăiască* — *Mulțumesc*" etc.]. Nu putem detalia aici nici analiza *funcțiilor* acestor formule. Funcția lor generală este de exprimare verbală a bunei cuviințe, pentru realizarea interacțiunii sociale. În cadrul acestei funcții distingem subclase sau categorii funcționale: pe de o parte, în legătură cu diversele *situații* (evenimente importante — 21%, ca naștere, căsătorie, înmormîntare; apoi, întîlnire/despărțire — 15%, starea sănătății, întrebări despre situația interlocutorului — „*Ce mai faci ?*" —, urări la noi achiziții etc.); pe de altă parte, în legătură cu *finalitatea* (urări de bine pentru sănătate, viață lungă, prosperitate etc. —, sau pentru o ambianță propice — „*Bună ziua*", „*Drum bun*" —, mulțumiri, solicitare a ceva — „*Te rog*" —, scuze etc.; a se vedea tabelele din articolul citat).

5. Care sînt *concluziile* noastre de ordin aplicativ, *pentru învățămînt ?*

Desigur că se impune ca o cerință esențială și de continuă „actualitate", insistența, în învățămînt, asupra educării copiilor și tinerilor în sensul „bunei purtări". Continuarea liniei tradiționale a „bunei cuviințe" românești, a „omeniei", a „bunei conviețuiri" nu poate decît să ajute la realizarea unui individ „civilizat" (în limba rusă „politicos" se zice *kulturnîi*), cu pornirile canalizate pozitiv, iar prin aceasta să contribuie la interacțiunea socială, la realizarea *solidarității*, atît de necesară vieții noastre de azi.

În acest cadru, „formulele de politețe" joacă un rol important. Nu este vorba, fără îndoială, nici despre o educare în spiritul unei „politeți" ipocrite, ori importate, ori snobe sau „de suprafață" („de mîntuială"), și aceasta nu înseamnă nici a preconiza folosirea unor formule desuete, cu baze *intenționat* mistice, sau obsechioase, incompatibile cu demnitatea cetățeanului modern. Dar îmi par necesare atît discutarea, în școală, a existenței tradiționale a acestor formule, a formei și rolului lor, cît și reîmbogățirea inventarului verbal cu diversele formule utile pentru „buna conviețuire" și reintroducerea formulelor românești în locul celor adoptate datorită „modei", fără suportul puternic afectiv și provenit totodată din asocierile cu întregul sistem al limbii, al vechilor formule. În general, *mai ales adolescenții* (copiii învață anumite reguli ale „bunei cuviințe", inclusiv „formule" la grădiniță, dar le părăsesc ulterior, mai ales că în școală nu se insistă prea mult asupra lor) au un inventar de asemenea formule extrem de sărac și adesea împestrițat cu formule străine, scîlciate sau adoptate fără să li se știe bine sensul („*Salut*", „*Bună*", „*(Ia) dă-mi*" — de obicei fără „*Te rog*" —, „*Ciao*", „*Okèi*").

Alt aspect al aplicărilor în învățămînt este inclus în *predarea limbilor străine*. Studiul comparativ al acestor formule este încă în curs; dar în orice caz se impune să existe preocuparea pentru o predare a lor în limba respectivă și, în acest cadru, pentru o perspectivă contrastivă. Altfel, elevii vor învăța limba „trunchiat", unilateral și chiar *greșit*. Ei vor traduce din rusă, de pildă *ad litteram* și greșit — cum s-a întîmplat în reprezentarea piesei *Ploșnița*, de Maiakovski — „Casa *să vă fie ca o cupă plină*", cînd de fapt aceasta este o formulă care are un corespondent românesc „*S-o stăpîniți sănătoși*"; ori, pentru limba engleză, vor traduce pe „*Vă rog*" prin „*I pray you*", în locul formulei corecte „*Please*", sau „*May I ask you ?*". Mulți vor spune „*Mulțumesc frumos*",

BDD-A24125 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:03 UTC)

fără a fi conștienți că această formulă nu este decît o traducere din formula tradițională germană *„Danke schön"* ; și în general nu se știe că în franceză este o formulă elementară (chiar la cei mai „nepoliticoși" elevi) a însoți cu adresarea orice salut ori afirmație / negație : „Oui, *Madame*", „Bonjour, *Monsieur*".

Conținutul și forma formulelor sînt diferite adesea foarte mult, uneori ajungîndu-se chiar la expresii contradictorii în diverse limbi sau chiar în dialecte ale aceleiași limbi. În italiană se spune *„Tocca ferro"* („Bate-n *fier*" — nu *„în lemn"*), iar în turcă ar fi o gafă traducerea *ad litteram* a formulei *„Să-i fie țărîna ușoară"*, deoarece (probabil, din cauze de ordin geografic, în terenuri nisipoase) se spune familiei „Să aibă [persoana decedată] pămînt din belșug". Macedoromânii învață abia treptat „să mulțumească" și „să roage" în dacoromână, pentru că în dialectul aromân nu există aceste formule decît în situații excepționale. De asemenea, nu este indiferent a ști că în general în ambianța greco-turcă (și chiar în Italia de sud) urarea de a avea copii menționează pe „băieți" (adică, se spune la căsătorie : *„Auguri e figli maschi"*, — „[Bune] urări și [să aveți] băieți" — ca și în macedoromână : *„S-bănaț și máseur"* — cu același sens — ; iar într-un dialect turc formula de răspuns la întrebarea : „Cîți copii ai ?" este : *„Am doi băieți și — să mă ierți — o fată"*.

Bunăcuviința se exprimă diferit ; important este să existe — și să fie utilizate — formulele adecvate. Iar școala are de jucat un rol important din acest punct de vedere.

BIBLIOGRAFIE

Ciparîu, Timotei, *Portarea de buna cuvenția între oameni*, Tipografia Seminariului, Blasiu, 1855.

Goffman, E., *On face work : an analysis of ritual elements in social interaction*, în vol. J. Laver, S. Hutcheson (ed.), *Communication in face-to-face interaction*, Penguin books, Harmondsworth, 1972, 319—364 [din 1971 : 1955].

Golescu, Iordache, *Povățuiri pentru buna cuviință*, „Eminescu", București, 1975.

Mărgineanu, N., *Sub semnul omeniei*, Editura pentru Literatură, București, 1969.

Pann, Anton, *Hristoitie* au *Școala moralului, care învață toate obiceiurile și năravurile cele bune*, București, 1834.

Paschia, Gh., *Dicționar al bunei cuviințe. Maxime și proverbe, selectate și ordonate de ...*, „Albatros", București, 1972.

Ralea, M., *Explicarea omului*, „Cartea Românească", București, 1946.

Slama-Cazacu, Tatiana, *Formule de politețe în limba română : Structură și funcții*, „Studii și cercetări lingvistice", tom. 34, 1983, nr. 3, p. 237—263, nr. 4, p. 287—310.

Strajanu, M., *Manual de bună-cuviință, întocmit pentru tinerimea școlară*, Craiova, 1890.

LA CONCEPT DE „BIENSÉANCE" ET LES FORMULES QUI L'EXPRIMENT EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

À partir de l'observation des différents milieux sociaux, l'auteur, qui continue une étude, déjà entamée par elle, concernant les formules de politesse en roumain, en s'appuyant sur un riche matériau, examine les moyens par lesquels on exprime la „bienséance" : comportement général, inhibition d'une réaction inclusivement, gestes, postures, parler (style général, options lexicales, élimination des mots triviaux, emploi des pronoms de politesse, etc.) et les formules proprement dites.

BDD-A24125 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:03 UTC)

Les conclusions de l'article se rapportant à certains aspects rattachés à l'enseignement et soulignent le rôle de l'école qui doit imposer des formules adéquates pour exprimer la bienséance. C'est dans ce cadre donc que l'on doit discuter les formes et le rôle des formules traditionnelles et insister sur la nécessité de re-enrichir l'inventaire verbal de différentes formules utiles, de formules roumaines tout d'abord, qui devraient remplacer certaines créations qu'on a adoptées en obéissant à la „mode".

Universitatea din București, Laboratorul de Psiholingvistică,
Str. Edgar Quinet, nr. 5—7

BDD-A24125 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:03 UTC)